

Професійні відносини викладача фізичного виховання зі студентами під час формування фізкультурно-оздоровчих компетентностей

Житомирський державний університет імені Івана Франка (м. Житомир)

Постановка наукової проблеми та її значення. Політичні й соціально-економічні зміни, що відбуваються в Україні та світі, вимагають істотного реформування системи освіти, яка має забезпечити кожному студенту реальні умови для інтелектуального, духовного та фізичного розвитку й підвищення загальнокультурного та професійного рівня, що відповідає кращим світовим стандартам і забезпечує майбутніх фахівців різних галузей виробництва фізкультурно-оздоровчими компетентностями, необхідними для подальшої життєдіяльності. При цьому освітній процес являє собою багатопланову сферу, де взаємодія студента й викладача є пріоритетною в навчально-методичній діяльності.

Програмно-цільовий підхід до професійної підготовки майбутніх викладачів фізичного виховання у вищих навчальних закладах можна розглядати як науково обґрунтовану систему суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів і професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу, в основу побудови якої покладено принцип цільового підходу, де результатом і головною метою є уніфікація й спрощення управлінської діяльності, створення умов для більш ефективного вирішення загальних питань наукової організації педагогічної праці у вищій школі, оптимізація роботи різних структурних підрозділів навчального закладу в розв'язанні важливих проблем організації професійної підготовки студентської молоді [1, 9–10].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Особистість викладача в педагогічній діяльності розкрито в наукових працях О. А. Абдулліної, Ф. Н. Гоноболіні, С. В. Кондратьєвої, О. В. Крутецького, Н. В. Кузьміної, Ю. Н. Колюткіна, І. Я. Лернера, А. К. Маркіної, Л. М. Мітіної, В. О. Сластьоніна, О. І. Щербакова та ін. Специфіку педагогічної діяльності викладача ВНЗ розглянуто в роботах С. І. Архангельського, О. К. Дусавицького, В. І. Бондаря, С. С. Вітвицької, В. М. Галузинського, М. Б. Євтуха, В. А. Кушніра, Н. В. Кузьміної, З. І. Слєпкань, М. Г. Чобітко; концептуальні засади професійної підготовки майбутніх учителів і викладачів фізичного виховання розкрито в працях В. Г. Ареф'єва, Л. Є. Варфолом'євої, М. С. Герцика, О. Ц. Демінського, В. І. Завадського, В. П. Каргаполова, Л. П. Сущенко, О. В. Тимошенка, А. Х. Тоян, Г. А. Шашкіна, Б. М. Шияна.

Аналіз наукової літератури [2, 6–7; 3, 218–219; 4 та ін.], власні дослідження [5, 228–231; 6, 55] і тридцятирічний досвід викладацької діяльності є підставою для визначення інтегративних характеристик особистісних і професійних якостей викладачів, які дають їм змогу реалізовувати *загальнопедагогічні* (навчальна, виховна, розвивальна, пізнавальна, світоглядна, культурологічна, мотиваційна, інформуюча, проектна, планувальна, організаційна, ціннісно-орієнтаційна, контрольна, комунікативна, дослідницька) та *специфічні* (здоров'язберігальна, профілактична, забезпечення безпеки життєдіяльності (оберігаюча), суддівська) функції викладача фізичного виховання. Розглядаючи зміст кожної із них відповідно до навчального процесу у вищих навчальних закладах, можна стверджувати, що кожна з них спрямована на виконання певних завдань. Усі функції викладача фізичного виховання тісно взаємопов'язані між собою й взаємообумовлені та є складовою частиною структури його діяльності. Вони можуть доповнюватися, змінюватися й піддаватися вихованню та самовихованню. Залежно від їх співвідношення, а також ступеня конкретного їх поєднання, у процесі діяльності формується індивідуальний стиль професійно-педагогічної майстерності викладача.

Акмеологічна позиція викладача (від давньогрецького *акме* – цвітуча сила, вершина) забезпечує розвиток рівнів продуктивності його педагогічної діяльності: від репродуктивного до системно-моделюючого рівня, що стимулює системно-моделюючий цілісний розвиток особистості. До акмеологічної моделі педагога належать такі складники: 1) професійна зрілість – готовність педагога до інноваційної професійно-педагогічної діяльності, що ґрунтується на професійній компетентності, педагогічній майстерності, спрямованості професійної діяльності; 2) особистісна зрілість – самостійність і відповідальність за прийняті життєві та професійні рішення, що проявляється в здібності визначити свою «зону найближчого розвитку», її перспективні напрями; 3) духовна зрілість – життєва мудрість, усвідомлення необхідності жити й працювати по совісті, творити добро, нести

любов, що в цілому характеризує здатність педагога до духовного саморозвитку [7, 14]. Основною оцінкою педагогічної діяльності викладача фізичного виховання є діяльність, пов'язана з навчанням студентів, оволодінням фізкультурно-оздоровчими технологіями та мотиваційно-ціннісним ставленням до власного здоров'я й здоров'я оточуючих.

На думку Л. П. Сущенко [3, 210], за два останні десятиріччя відбулися три якісні зміни щодо розуміння сутності явища «професіоналізм». У першому професіоналізм є синонімом компетентності. Формування відповідного рівня компетентності цілком забезпечується педагогічною системою, яка спрямована на знання, уміння та навички молодого людини. Своєрідним ідеалом такої системи професійної підготовки є фахівець, обізнаний у відповідній предметній сфері, який уміє розв'язувати типові завдання, що виникають у його професійній діяльності.

Друге розуміння професіоналізму, на яке вказує науковець, передбачає наявність у фахівця творчого потенціалу. Таке розуміння пройшло шлях від так званих творчих здібностей через творче мислення до творчої особистості. Не виникає жодного сумніву щодо шляхів і засобів підготовки професіонала з творчим потенціалом.

Третє, яке за даними вченого, є найбільш сучасне й загальне розуміння професіоналізму, пов'язане з ідеєю самореалізації особистості через професію. На сьогодні не можна переконливо відповісти на запитання про зміст цієї ідеї. Можна лише говорити про інтуїтивне відчуття такого розуміння. Наповнення ідеї самореалізації майбутнього фахівця фізичного виховання конкретним психологічним, психолого-педагогічним і педагогічним змістом є досить складною проблемою. З іншого боку, деякий помітний рух у напрямку розв'язання цієї проблеми відкриває можливості для побудови системи професійної підготовки майбутніх викладачів фізичного виховання, що відповідає сучасним і перспективним вимогам та критеріям. Третій підхід – найбільш перспективний.

Зазначимо, що питання щодо професійної ролі особистості викладача в оптимізації відносин зі студентами, буде невизначеним, якщо чітко не сформульовано критерії, за якими здійснюватиметься оцінка оптимальності управління навчальним процесом.

Завдання роботи спрямоване на вивчення психолого-педагогічних аспектів відносин викладача зі студентами під час упровадження методичної системи фізичного виховання в навчально-виховний процес, що спрямований на формування фізкультурно-оздоровчих компетентностей у майбутніх фахівців-аграріїв.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Для досягнення мети й розв'язання завдань фізичного виховання та забезпечення ефективного формування в студентів фізкультурно-оздоровчих компетентностей у навчально-виховному процесі викладач ВНЗ має володіти професійними компетентностями й уміло реалізовувати системний підхід до фізкультурно-оздоровчої діяльності, а саме:

1. Сприймати навчальну групу студентів як певну систему. При цьому студенти повинні відвідувати навчальні заняття з фізичного виховання й займатися фізичною культурою або видом спорту з поставленою метою. Організація навчально-виховного процесу передбачає спільне управління викладачів і студентів цим процесом, що сприяє підвищенню соціальної активності студентів.

2. Навчальний процес сприймати як ціленаправлену складну структуру з певною ієрархією. Це означає, що фізкультурно-оздоровча робота, яка ведеться з групою студентів, орієнтується на певну мету у вигляді формування мотиваційно-ціннісного ставлення до здорового способу життя, підвищення фізичної підготовленості та працездатності, залучення студентів до самостійних занять фізичними вправами тощо. Тому в оцінку дій викладача й студентів вводиться поняття про доцільність тих або інших заходів, вправ, засобів навчального процесу. Це дає змогу змінити позицію студентів у навчально-виховному процесі, тобто добитися того, щоб вони стали не лише об'єктом впливу викладачів, а й суб'єктами власної діяльності, рівноправними учасниками управління навчально-виховним процесом. Надання ініціатив накладає на студентів індивідуальну та колективну відповідальність за результати навчальних занять, спортивно-масових і фізкультурно-оздоровчих заходів, за якість професійної підготовки й власного розвитку.

3. Дотримання принципу відповідності структури та організації навчального процесу, тобто мета й завдання мають відповідати формі його організації.

4. Виділення взаємодії викладача зі студентами, іншими викладачами, керівниками як системоутворювального чинника, який спрямований для налагодження взаємодії всіх існуючих рівнів фізкультурно-оздоровчої діяльності.

5. Урахування ресурсів, можливостей та обмежень. Прийняття мети й завдань, а також організація й проведення навчального процесу студентів має враховувати ресурси та можливості кафедри фізичного виховання. Підвищення якості навчально-виховної роботи та впровадження фізкультурно-оздоровчих технологій у навчальний процес розглядається як найважливіший ресурс. Можливості досягнення студентами мети фізичного виховання узгоджуються з обмеженнями – внутрішніми й зовнішніми, тобто плануванням. Організація та проведення навчального процесу здійснюються згідно з віковими, статевими, індивідуальними особливостями організму студентів, їхнього побуту, умов життя й навчання, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу.

6. Урахування «людського чинника». Ця вимога системного підходу реалізується на основі використання викладачем у своїй діяльності досягнень педагогічної й соціальної психології, теорії виховання, методики духовного виховання. Урахування вікових, статевих, індивідуально-психологічних особливостей студента дає змогу педагогу ефективно управляти процесом фізичного, соціального та духовного формування особистості. Важливим кінцевим результатом навчально-виховного процесу з фізичного виховання є не рівень фізичної підготовленості, на який орієнтована традиційна система фізичного виховання, а рівень ставлення студентів до цього виду діяльності, рівень сформованої мотивації, потреба в заняттях фізичними вправами після складання заліку або закінчення навчального закладу й наявність у випускників фізкультурно-оздоровчих компетентностей.

Проведені дослідження підтвердили, що формування фізкультурно-оздоровчих компетентностей у студентів значною мірою залежить від відносин «викладач – студент». Їх вивчення в аграрних університетах у процесі фізичного виховання показало, що переважно панують взаємини поваги – 72,5 %, досить часто трапляються відносини панібратства – 13,6 %, пригніченості – 10,4 %, простежено випадки загравання (3,0 %) і підлабузництва (0,5 %) (рис. 1).

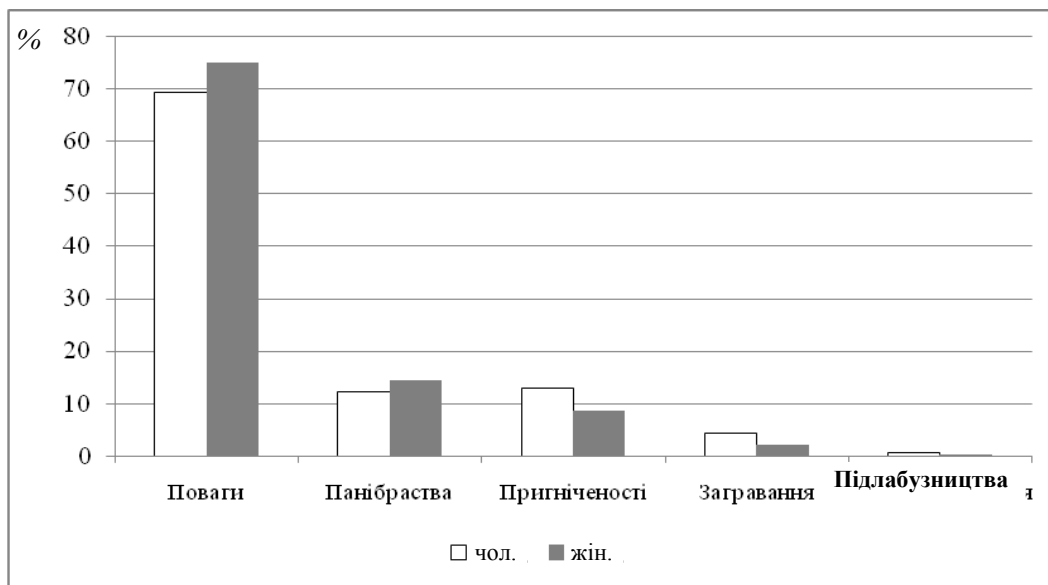

Рис. 1. Оцінка студентами відносин із викладачем, які переважають у навчально-виховному процесі з фізичного виховання (n = 1323)

У процесі досліджень виявлено, що 59,6 % студентів надають перевагу на заняттях із фізичного виховання товаришким відносинам із викладачем, коли педагог перебуває в ролі старшого, меншість студентів (30,9 %) відзначає дружні стосунки, тобто «рівні відносини», і лише 7,5 % надають перевагу офіційним та 2,0 % – суворим і недоступним взаєминам (рис. 2).

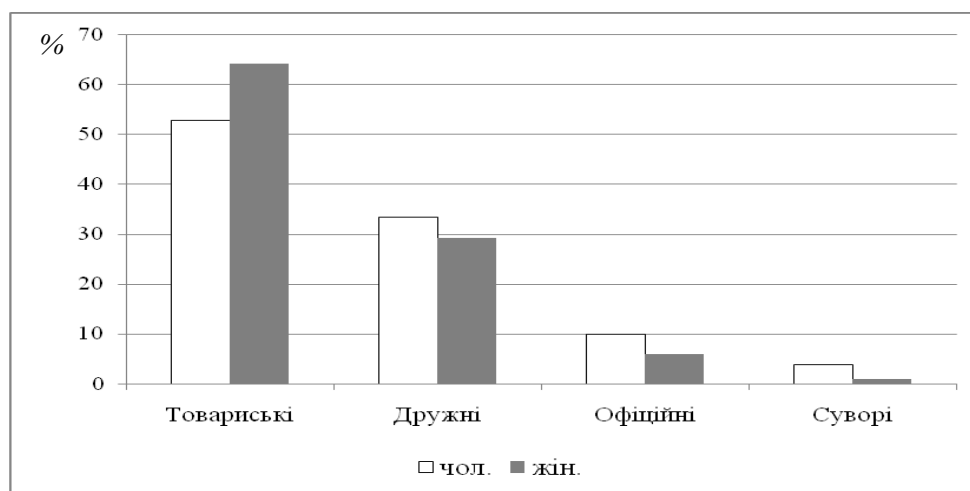

Рис. 2. Відносини з викладачем фізичного виховання, яким надають перевагу студенти (n = 1323)

Ефективність впливу на студентів у процесі навчальних занять значною мірою залежить від авторитету викладача, його характерологічних, особистісних і ділових якостей та підготовленості, серед яких найважливішими, як вважають студенти, є доброта, уважність, професіоналізм, терплячість, справедливість, фізична підготовленість, чесність, витримка, стриманість, дотепність тощо. Слід зазначити, що серед десяти названих якостей, які суттєво впливають на авторитет викладача фізичного виховання, найважливіші професіоналізм і фізична підготовленість.

Дослідження засвідчили, що уявлення студентів I–IV курсів про якості викладача фізичного виховання, які впливають на його авторитет, ідентичні. Різниця полягає лише в їх ранжируванні. Існують також характерні розбіжності щодо визначення переважання якостей у чоловіків і жінок. Особливо це виявляється в оцінці таких якостей, як терпимість, витримка, привабливість та ін.

Визначені якості притаманні тією чи іншою мірою викладачам фізичного виховання. Їх наявність формує стиль відносин і спілкування педагога зі студентами. Превалюючий спосіб спілкування викладача зі студентами в навчально-виховному процесі є типом його управління. Кожен із типів характеризується певними рисами, сильними й слабкими сторонами управління, що формує психологічну атмосферу в групі студентів. Найбільш суттєво розрізняються викладачі з типом управління авторитарним, демократичним і ліберальним. Найбільше студентам подобається демократичний тип управління, що є однією з ефективних і сприятливих умов для проведення занять фізичними вправами та спортом, на що вказали 80,5 % чоловіків і 79,4 % жінок (рис. 3). Для викладачів ліберального стилю управління притаманний панібратський тип відносин зі студентами в навчальному процесі.

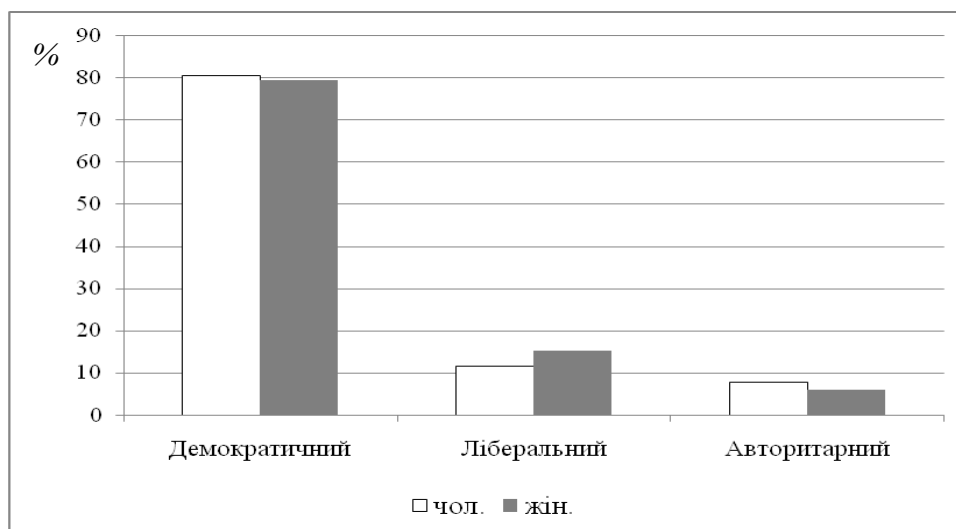

Рис. 3. Оцінка студентами типу управління викладачами навчально-виховним процесом із фізичного виховання (n = 1323)

Водночас оцінка студентами ефективності діяльності викладачів у навчальному процесі з фізичного виховання показує, що, крім позитивного впливу, існує й негативний. Серед студентів-чоловіків 8,5 % і 5,5 % жінок указали на те, що викладач фізичного виховання прищепив їм негативне ставлення до фізичного виховання, систематично викликав страх бути покараним і породив недовіру до себе й свого предмета (табл. 1). Такі відносини між студентами та викладачами негативно впливають на якість навчального процесу з фізичного виховання й залучення студентської молоді до систематичних занять фізичними вправами та здорового способу життя.

Таблиця 1

Оцінка студентами ефективності діяльності викладача фізичного виховання (% , n = 1323)

Критерії оцінки	Стать	Рік навчання				Загальний, %
		I	II	III	IV	
Допоміг зміцнити здоров'я	чол.	44,4	57,4	36,4	52,4	50,4
	жін.	50,1	41,9	60,6	60,8	48,7
Прищепив любов до фізичної культури й спорту	чол.	32,4	40,6	24,2	61,9	37,0
	жін.	50,1	34,4	51,5	45,1	44,2
Допоміг підвищити рівень фізичної підготовленості	чол.	41,8	38,6	57,6	71,4	42,4
	жін.	41,1	37,5	53,0	31,4	40,1
Підготував до успішного складання заліку	чол.	37,8	34,9	21,2	52,4	36,0
	жін.	34,4	21,6	6,1	25,5	26,8
Допоміг підвищити спортивні показники	чол.	30,2	38,6	15,1	28,6	33,1
	жін.	25,1	24,1	25,8	21,6	24,5
Прищепив навик виконання ранкової гімнастики	чол.	6,7	10,0	–	–	7,6
	жін.	14,2	15,1	7,6	11,8	13,8
Допоміг позбавитися дефектів постави	чол.	1,8	10,4	–	–	5,7
	жін.	17,3	12,7	9,1	7,8	14,3
Допоміг позбавитися зайвої ваги	чол.	8,4	10,4	12,1	–	9,3
	жін.	9,0	6,9	10,6	19,6	9,1
Прищепив негативне ставлення до фізичного виховання	чол.	12,9	5,6	9,1	–	8,5
	жін.	4,1	9,6	–	–	5,5
Систематично викликав страх бути покараним	чол.	15,6	5,2	–	–	9,1
	жін.	5,9	5,2	3,0	–	5,0
Породив недовіру до себе	чол.	9,8	8,8	12,1	–	9,1
	жін.	4,4	6,2	–	–	4,4
Допоміг позбавитися шкідливих звичок	чол.	12,0	1,6	–	–	5,9
	жін.	5,9	3,1	3,0	5,9	4,7

Більшість студентів-аграріїв відзначила позитивну роль викладача при наданні їм допомоги в зміцненні здоров'я, у прищепленні любові до занять фізичною культурою й спортом, у допомозі підвищення рівня фізичної підготовленості, під час підготовки до успішного складання заліку з фізичного виховання та інших позитивних критеріїв.

Висновки. Формування відносин та фізкультурно-оздоровчих компетентностей у студентів залежить від професійної підготовленості викладача, а саме: 1) наявність високого рівня знань, у яких відображаються педагогічні стимули, що спонукають студентів до активних занять фізичними вправами й спортом, дотримання здорового способу життя, зміцнення та збереження здоров'я й працездатності; 2) опанування системи професійно-педагогічних умінь і навичок; 3) наявність спрямованої стійкої й взаємозв'язаної системи цілей та оцінок, що спонукають викладача до подолання труднощів у професійній діяльності й оволодіння в ній високою педагогічною майстерністю; 4) наявність загальної обдарованості, яка виявляється в педагогічній діяльності, що включає розвивальну, проектну, організаторську, пізнавальну, ціннісно-орієнтаційну та комунікативну функції. На основі всіх функціональних компонентів й індивідуальних здібностей у викладача фізичного виховання формуються відповідні педагогічні вміння та навик; 5) наявність розумових і мовних здібностей; 6) наявність спеціальних спортивних, артистичних та музичних здібностей, які складають структуру діяльності викладача і є основою для педагогічної майстерності й творчості; 7) наявність необхідних властивостей темпераменту та особистісних якостей: доброти, уважності, професіоналізму, толерантності, тактовності, урівноваженості, емоційної стабільності, справедливості тощо.

Перспективи подальших досліджень спрямовані на створення технології забезпечення навчально-виховного процесу студентів сучасними методичними системами фізичного виховання.

Джерела та література

1. Тимошенко О. В. Теоретико-методичні засади оптимізації професійної підготовки вчителів фізичної культури у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / О. В. Тимошенко. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 587 с.
2. Самсутіна Н. М. Формування професійних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. М. Самсутіна. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 24 с.
3. Сущенко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методол. аспект) : монографія / Л. П. Сущенко. – Запоріжжя : Запорізь. держ. ун-т, 2003. – 442 с.
4. Шиян Б. М. Теорія фізичного виховання / Б. М. Шиян., В. Г. Папуша, Є. Н. Приступа – Львів : ЛОНМІО, 1996. – 220 с.
5. Грибан Г. П. Фізичне виховання студентів аграрних вищих навчальних закладів : [монографія] / Г. П. Грибан. – Житомир : Вид-во «Рута», 2012. – 514 с.
6. Грибан Г. П. Діяльність викладача під час упровадження методичної системи фізичного виховання студентів / Г. П. Грибан // Наукові праці ДонНТУ. – Серія : Педагогіка, психологія і соціологія. – № 12. – Донецьк : ДВНЗ «ДонНТУ», 2012. – С. 54–59.
7. Максимова В. Н. Акмеология: новое качество образования : кн. для педагога / В. Н. Максимова. – СПб. : Изд-во РГПУ им. Герцена, 2002. – 99 с.

Анотації

Підготовка майбутніх викладачів фізичного виховання має розглядатися як науково обґрунтована система суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів і професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу. Головна мета такого підходу – уніфікація й спрощення управлінської діяльності, створення умов для більш ефективного вирішення загальних питань наукової організації педагогічної праці. У статті розкрито психолого-педагогічні аспекти відносин викладача зі студентами під час формування фізкультурно-оздоровчих компетентностей. Серед найважливіших особистісних і ділових якостей викладача, які позитивно впливають на стосунки зі студентами, – доброта, уважність, професіоналізм, терплячість, справедливість, фізична підготовленість, чесність, витримка, стриманість, дотепність тощо. Установлено, що найважливішим кінцевим результатом навчально-виховного процесу є ставлення студентів до фізичного виховання, рівень сформованої мотивації та наявність у випускників фізкультурно-оздоровчих компетентностей.

Ключові слова: фізичне виховання, студент, викладач, відносини, фізкультурно-оздоровчі компетентності.

Григорій Грибан. Профессиональные взаимоотношения преподавателя физического воспитания со студентами во время формирования физкультурно-оздоровительных компетентностей. Подготовка будущих преподавателей физического воспитания должна рассматриваться как научно обоснованная система субъект-субъектного взаимодействия студентов и профессорско-преподавательского состава высшего учебного заведения. Главной целью такого подхода есть унификация и упрощение управленческой деятельности, создание условий для более эффективного решения общих задач научной организации педагогического труда. В статье раскрыты психолого-педагогические аспекты взаимоотношений преподавателя со студентами во время формирования физкультурно-оздоровительных компетентностей. Среди наиболее важных личностных и деловых качеств преподавателя, которые позитивно влияют на взаимоотношения со студентами, есть доброта, внимательность, профессионализм, терпимость, справедливость, физическая подготовленность, честность, выдержка, собранность, находчивость и другие. Установлено, что наиболее важным конечным результатом учебно-воспитательного процесса есть отношение студентов к физическому воспитанию, уровень сформированной мотивации, наличие у выпускников физкультурно-оздоровительных компетентностей.

Ключевые слова: физическое воспитание, студент, преподаватель, взаимоотношения, физкультурно-оздоровительные компетентности.

Hryhoriy Hryban. Professional Relationship of a Teacher of Physical Education with Students During the Formation of Sports and Health Improving Competencies. Preparation of future teachers of physical education should be seen as subject-subject interaction system of students and professional and teaching staff of higher educational establishment based on the scientific substantiation. The main goal of this approach is the unification and simplification of managerial activity, creating the conditions for more effective solutions to common scientific organization of educational work. The psychological and pedagogical aspects of relations between teacher and students during the formation of sport and health competencies are revealed in this paper. The most important personal and professional qualities of the teacher that positively affect relationship with students are: kindness, attentiveness, professionalism, patience, justice, physical fitness, honesty, self-control, restraint, wit and others. It was established that the most important end result of the educational process is the attitude of students to physical education, existing level of motivation and sport and health competencies of the graduates.

Key words: physical education, student, teacher, relationship, sport and health improving competencies.